



KORPORATIV BOSHQARUV TIZIMINING BANKLAR FAOLIYATINI YAXSHILASHDAGI AHAMIYATI

Utbasarov Oybek

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.5571745>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 05-oktabr 2021
Ma'qullandi: 10-oktabr 2021
Chop etildi: 15-oktabr 2021

KALIT SO'ZLAR

bank, aksionerlik jamiyati, korporativ boshqaruv, innovatsiya, kapital, bank tizimi, moliyalashtirish, boshqaruv, samaradorlik.

ANNOTATSIYA

ushbu maqolada banklarning faoliyatini yaxshilashda korporativ boshqaruv tizimining ahamiyati, bunday boshqaruv tizimi orqali yuqori samaradorlikka va shaffoflikka erishish borasidagi amalga oshirish kerak bo'lgan masalalar haqida so'z boradi.

Мамлакатимизда ички ва ташқи иқтисодийнинг мутлақо янги тармоқларига асос солиш, айниқса, уларни бошқариш услубларини замонавийлаштириш, яъни халқаро бизнес юритиш тартиб-тамоилларини жорий этишга алоҳида эътибор берилмоқда. Банклар томонидан инновацион фаолиятни янада яхшилаш ва такомиллаштириш борасида бирқанча ишлар амалга оширилмоқда. Иқтисодийнинг ривожланишини барча босқичларида инновацион лойиҳаларни молиявий таъминлаш масалалари инобатга олинганлиги бугунги кундаги энг долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Бугунги кунда республикаimizдаги деярли барча йирик корхоналар акциядорлик жамиятларига айлантирилиб, korporativ бошқарув

услулари жорий этилаётган хўжалик юритувчи субъектлар сони кун сайин кўпаймоқда. Бу иқтисодийтимиз жадал суръатларда ривожланиши, саноат салоҳияти ошиши, юқори технологияли тармоқларнинг ўзлаштирилиши, бошқача айтганда, мамлакатимиз рақобатдошлиги таъминланишига хизмат қилапти. Айниқса, республикаimizда фаолият кўрсатаётган тижорат банкларини korporativ бошқарувига катта эътибор берилмоқда. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, Марказий банкнинг 30 июнь 2020 йилда 3254-сон билан рўйхатдан ўтказилган қарори билан “Тижорат банкларида korporativ бошқарув тўғрисида”ги Низом тасдиқланди. Ушбу ҳужжат 2020 йил 1 октябрдан кучга кирди. Асосан ушбу низом korporativ бошқарув соҳасидаги Базель қўмитаси



тамойиллари асосида, илғор стандартлар ва тажрибани жорий этиш, банклар бошқарув органларининг ҳисобдорлиги ва фаолияти шаффофлигини таъминлаш ҳамда уларнинг ахборотни лозим даражада очиб бериши орқали уни такомиллаштириш мақсадида ишлаб чиқилган.

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида корпоратив бошқарув тизимини шакллантириш ва уни янада такомиллаштириш бугунги кундаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Корпоратив бошқарувни жорий қилиш ва такомиллаштириш орқали Ўзбекистон компаниялари янги сифат босқичига ўтишлари мумкин. Корпоратив бошқарувни ривожлантириш ва бу тизимни такомиллаштириш муҳим масалалардан биридир.

Корпоратив бошқарувни такомиллаштириш ва уни ўзига хос хусусиятлари шундаки, дунё иқтисодчилари корпоратив бошқарувга рақобатдошлик таъминланишида ҳал қилувчи куч сифатида баҳо беришади. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки мазкур ибора “гуруҳ аъзолари ўртасидаги интерактив мулоқот” деган маънони англатади. Бу бошқарув самарадорлигини ошириш учун барча иштирокчи ўртасида фаол мулоқотни йўлга қўйиш, миноритар акциядорлар салмоғини ошириш орқали мулкни ижтимоийлаштириш, бошқача айтганда, корхона бошқарувига унинг фаолиятидан у ёки бу даражада манфаатдор бўлган ҳар бир шахсни жалб этиш, деганидир. Бизга маълумки, жамиятларда бошқарувнинг замонавий услубларини қўллаш уларда бутунлай

янги тузилмани ташкил этиш, акциядорлар, шу жумладан, миноритар акциядорларнинг акциядорлик жамиятини бошқаришдаги ролини ошириш имконини беради. Қолаверса, акциядорлик жамиятларига хорижий менежерларни жалб қилишга йўл очилдики, бу, ўз навбатида, иқтисодиёт тармоқларига тўғридан-тўғри чет эл инвестицияларини кенг жалб этиш баробарида, жамиятларни модернизация қилиш орқали юқори самарадорликка эришишга кўмаклашади. Аниқроғи, пировардида корхоналар бозордаги талаб-таклифдан келиб чиққан ҳолда, янги қарашлар асосида фаолият олиб боради. Муаммоларни тезкор ҳал этиб, янги рақобатбардош инвестицион лойиҳаларни рўёбга чиқариш ва қўшимча акция ҳамда қимматли қоғозларни муомалага чиқаришдан даромад топишга ҳаракат қилади. Агар корпоратив бошқарув тизими яхши йўлга қўйилса, бошқарувда шаффофлик таъминланиб, турли компанияларда, акционерлик жамиятларида, шу жумладан тижорат банкларида инвестициявий жозибadorлиги самарадорлигига эришилади.

Корпоратив бошқарувни бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда такомиллаштириб бориш, ишлаб чиқариш жараёнига инвестицияларни жалб қилиш, жаҳон андозалари талабига мос келадиган маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун зарур бўлган технологияларни қўллаш асосида, сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайди. Бу ўз навбатида корпоратив бошқарув субъектлари фаолиятини



молиялаштириш даражасини юксалтиришни таъминлайди. Корпоратив бошқарувнинг юқори сифатига эришиш мақсадида банклар кўп саҳифали ҳужжатларни: стратегиялар, бизнес-режаларни; кредитлаш, депозитларни жалб этиш ва тарифларни белгилаш жараёнига оид сиёсатларни; ходимларни моддий ва номоддий рағбатлантириш тўғрисидаги низомларни ишлаб чиқадилар. Бироқ, самарали корпоратив бошқарув муаммоси банкнинг у ёки бу соҳага оид ҳужжати мавжуд эмаслигига боғлиқ бўлиб қолмасдан, балки унинг ягона ғоявий, технологик ва ресурс базасига боғлиқ бўлмаган ҳолда мустақил равишда мавжуд эканлигидадир.

Корпоратив бошқарувни такомиллаштириш масалаларининг долзарблиги ошиши кўпчилик банкларда ҳам юз бермоқда. Корпоратив бошқарув тизими банк бошқарувида ўз ўрни ва аҳамиятига эга. Чунки ушбу бошқарув банкнинг иқтисодий натижаларига таъсир этади. Банклар жамиятнинг жамғармаларини тўплайди ва уларни жойлаштиради. Айниқса, ривожланаётган мамлакатларда банклар фирмалар учун жуда муҳим ташқи молиялаштириш манбаи ҳисобланади. Шунингдек, банклар молиявий бозорларга тўғридан-тўғри чиқиш имкони йўқ фирмаларнинг корпоратив бошқарув самарадорлигига таъсир этади.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, самарали корпоратив бошқарувнинг асоси қуйидагилар ҳисобланади[6]:

банкнинг ички ҳужжатларида белгиланадиган ваколат ва

вазифаларнинг аниқ тарзда тақсимланиши;

- етарли даражадаги ҳисобдорлик;

- ўзаро назорат қилиш ҳамда банк учун салбий оқибатларга олиб келиши мумкин бўлган қарорлар қабул қилинишининг олдини олишни таъминловчи, банк бошқаруви органлари ва таркибий тузилмалар ўртасидаги ваколатларнинг тақсимланиши;

-ўзининг ваколатлари ва вазифаларини яхши билувчи, функционал вазифаларини бажаришда юқори даражадаги ишбилармонлик ва одоб-ахлоқ қоидаларига риоя этувчи, банк кузатув кенгашининг ва ижроия органининг юқори малакали аъзолари мавжудлиги.

Корпоратив бошқарувнинг банклар ривожланишидаги муҳим ролини қуйидагиларда кўриш мумкин[1]:

- молиялаштириш манбаларини олиш имкониятини кенгайтиради, бу эса, инвестиция, иқтисодий ўсиш, иш билан бандликни оширади.

- капитал қийматининг пасайиши ва банкнинг юқори баҳоланишига эришишга олиб келади, бу ўз навбатида, инвестиция ва иқтисодий ўсишни таъминлайди.

- операцион фаолиятнинг яхшиланишига таъсир этади, бу ресурсларнинг яхшироқ жойлашиши, самарали бошқарув, бойликнинг яратилишини кенгайтиради.

- давлат ва фирма даражасида паст риск, ўз навбатида, камроқ банкротлик,



камроқ молиявий инқирозлар бўлишини таъминлайди;

- улушдорлар билан яхшироқ муносабатларни таъминлайди, умумий муҳитнинг яхшиланишига таъсир кўрсатади.

Банк секторидаги корпоратив бошқарувнинг муҳимлигини эътиборга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки муаммога катта эътибор қаратиб, ушбу масалани банк тизимининг стратегик ривожланиш мақсади сифатида қарайди. Бунда асосий эътибор ички назорат тизимини такомиллаштириш, корпоратив бошқарувнинг шаффофлигини орттириш ва мулкдорлар ҳуқуқини таъминлашга қаратилади.

Юқоридаги стратегик мақсадларни таъминлаш учун Марказий банк томонидан қуйидаги маълумотларни кўрсатувчи электрон маълумотлар базаси шакллантирилиши лозим:

банкларнинг доимий ҳолда молиявий аҳволини акс эттирадиган ва рискларни баҳолашга имкон берадиган маълумотлар базаси;

корпоратив бошқарув ва бизнес режалаштиришнинг ҳолатини баҳолаш ҳамда мулкдорлар таркиби шаффофлигини оширишга хизмат қиладиган кўрсаткичлар базаси[2].

Тижорат банклари фаолиятида корпоратив бошқарув муаммосини ўрганишда нафақат Марказий банк, балки ушбу жараённинг бошқа манфаатдор иштирокчилари ҳам қатнашишлари лозим.

Тижорат банклар фаолиятида корпоратив бошқарув тизимининг институционал асослари, жорий этиш йўллари ҳамда корпоратив сифатини ошириш масалалари ҳал этишда банк мижозларга янги хизмат турларини кўрсатиш ва уларнинг сифатини оширишда янги технологияларни ўзлаштиришлари, ҳар бир таркибий бўлинма ҳамда ходимларига тўғри келадиган маҳсулотлар(хизматлар) миқдори ва кўламини оширишлари лозим бўлади.

Банк секторидаги корпоратив бошқарувнинг муҳимлигини эътиборга олган ҳолда Ўзбекистон Республикаси Марказий банки муаммога катта эътибор қаратиб, ушбу масалани банк тизимининг стратегик ривожланиш мақсади сифатида қарайди. Бунда асосий эътибор ички назорат тизимини такомиллаштириш, корпоратив бошқарувнинг шаффофлигини орттириш ва мулкдорлар ҳуқуқини таъминлашга қаратилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, барча тизимларда бўлгани каби корпоратив бошқарув тизимида ҳам айрим муаммолар мавжуд. Булар қуйидагилар:

давлатнинг ишончли вакили ва давлат акция пакетларининг ишончли бошқарувчиси ўртасидаги муносабатлар бўйича ҳуқуқий-меъёрий хужжатларнинг такомиллашмаганлиги;

акциядорлик жамиятида давлатнинг ишончли вакили ва акция пакети бошқарувини малакали мутахассислар билан етарли таъминлашнинг мураккаблиги;



давлат вакилларининг корпоратив бошқарув билимларга етарли даражада эмаслиги;

банк тизимида корпоратив бошқарув тизимини тўлиқ такомиллашмаганлиги.

Ушбу муаммолардан келиб чиқиб қўйидаги таклиф ва хулосаларга келиш мумкин:

корпоратив бошқарув тизимидаги ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни янада такомиллаштириш кераклиги;

корпоратив бошқарув тизимини давлат томонидан юқори даражада тартибга солиб туриш зарурлиги;

корпоратив бошқарувда иштирокчилар яъни, йирик кредиторлар, акциядорлар, инвесторлар банклар бошқарувида турли даражада таъсир этиш лозимлиги;

хориж мамлакатларнинг корпоратив бошқарув тизими тажрибаларини самарали ўрганиб ва улардан фойдаланиш зарурлиги;

Буларнинг барчаси юртимизда кечаётган хусусийлаштириш жараёнини жадаллаштириш, иқтисодиёт

тармоқларига жалб қилинаётган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни қўпайтириш, акциядорлик жамиятлари бошқаруви самарадорлигини тубдан яхшилаш, стратегик инвесторлар учун уларнинг очиқлиги ва жозибадорлигини таъминлаш, замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий қилишда янги уфқларни очиши, шубҳасиз. Пировардида мамлакатимиз иқтисодий қудрати ошиб, аҳолининг ҳаёт даражаси янада юксалиб бораверади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш лозимки, корпоратив бошқарув тизими борасида олиб борилаётган ислохотлар самарасини янада ошириш ва бу орқали давлат ва жамият ривожини янги босқичга кўтариш, ҳаётнинг барча соҳаларини либераллаштириш, мамлакатимизни модернизация қилиш бўйича энг муҳим устувор йўналишларни амалга оширишга хизмат қилиши шубҳасиздир. Республикамизда фаолият кўрсатаётган тижорат банкларнинг барчаси акциядорлик кўринишида ташкил этилган бўлиб, корпоратив бошқарувнинг банклар ривожланишида муҳим жиҳатлари мавжуд.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. С.Қудратов. Банк тизимида корпоратив бошқарувни такомиллаштириш. Тошкент "Akademnashr" 2016 й. 176-бет.
2. С.Қудратов., М.Назарова. Тижорат банкларида корпоратив бошқарув. Тошкент. ТДИУ. 2019 й.
3. 3. Ўзбекистон Республикасининг "Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида" ги Қонуни. 26.04.1996 й. N 223-1
4. 4. "Акциядорлик жамиятларида замонавий корпоратив бошқарув услубларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида" Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. 2015 йил 24 апрель